

УДК 341.1/8:346.58

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ**

за спеціальністю

12.00.11 – Міжнародне право.

В.В. Чайковська,

доцент кафедри адміністративного та господарського права

ОНУ ім. І.І.Мечникова, к.ю.н., доцент

Анотація

Чайковська В. В. Модернізація зовнішньоекономічного законодавства України відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

У статті досліджуються положення Угоди про асоціації між Україною та Європейським Союзом у контексті її значення для модернізації національного зовнішньоекономічного законодавства України. Визначаються основні напрями та проблеми модернізації національного зовнішньоекономічного законодавства відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Встановлюється масив законів України у сфері ЗЕД, що потребуватимуть зміни після набрання чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, модернізація зовнішньоекономічного законодавства, право ЄС, *acquis* ЄС.

Аннотация

Чайковская В.В. Модернизация внешнеэкономического законодательства Украины в соответствии с Соглашением об ассоциации с Европейским Союзом.

В статье исследуются положения Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом в контексте его значения для модернизации национального внешнеэкономического законодательства Украины. Определяются основные направления и проблемы модернизации национального внешнеэкономического законодательства в

соответствии с положениями Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС. Устанавливается массив законов Украины в сфере ВЭД, в которые потребуется внести изменения после вступления в силу Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, модернизация внешнеэкономического законодательства, право ЕС, *acquis* ЕС.

Актуальність теми. Одним з головних орієнтирів у контексті модернізації українського законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) є право ЄС. Це визначається не лише зовнішньополітичними пріоритетами держави Україна, визначених народом України, у тому числі у результаті трагічних подій 2014-15 років. Підписання Угоди про асоціації між Україною та Європейським Союзом (далі – УАЄС) створило для України нову правову базу, з урахуванням якої відбуватиметься зміна національного законодавства, в т.ч. у сфері ЗЕД. У пояснювальній записці до ЗУ про ратифікацію УАЄС, правильно визначена мета цієї Угоди: правові підстави для...«економічної інтеграції економіки України у внутрішній ринок ЄС на основі поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі», а тому «вдосконалення законодавства України у сферах, що регулюються УАЄС, має здійснюватися з урахуванням зобов'язань України за цією Угодою» [1]. Саме такою сферою є ЗЕД.

Наукові дослідження за темою. Окремі правові та економічні аспекти Угоди про асоціацію між Україною та ЄС досліджували такі вчені як О. О. Ганзенко, Г. О. Михайлюк, В. І. Муравйов, А. О. Олефір, В. В. Трюхан, О. К. Вишняков, І. В. Єдгарова, І. В. Влялько, Т. М. Анакіна та інші. Водночас, напрями модернізації національного законодавства відповідно до положень УАЄС залишаються не визначеними та позбавленими цілісних господарсько-правових досліджень. Єдине виключення серед робіт юристів-господарників в Україні – праці В.І. Короля, але роботи цього автора торкались лише проекту УАЄС та деяких його положень, що стосуються впровадження зони вільної

торгівлі між Україною та ЄС й не спрямовані на визначення засад модернізації правового режиму ЗЕД України [див. : 2].

Мета статті. Метою статті є здійснення аналізу та визначення основних напрямів модернізації національного зовнішньоекономічного законодавства відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Викладення основного матеріалу. Загальні засади модернізації українського законодавства відповідно до положень УАЄС окреслені у ст. 474 Угоди. Україна має здійснювати поступове наближення свого законодавства до права ЄС відповідно до Додатків I-XLIV до цієї Угоди на основі зобов'язань, визначених у Розділах IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби з шахрайством» та відповідних додатків до вказаних розділів УАЄС.

Слід зауважити про певну схожість та взаємопов'язаність положень з економічних питань розділів IV та розділу V УАЄС. Наприклад, питанню вдосконалення нормативно-правової бази у сфері фінансових послуг присвячений підрозділ 6 частини 5 глави 6 розділу IV УАЄС (що має назву «Фінансові послуги»), тоді як окрема глава 12 з аналогічною назвою міститься у Розділі V УАЄС.

Водночас, розділ IV спрямований саме на забезпечення встановлення вільної торгівлі (товарами, послугами) між Україною, ЄС та членами ЄС; реалізація положень розділу IV зумовить, передусім, відповідні законодавчі зміни для суб'єктів господарської діяльності та інших учасників господарських відносин при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. В свою чергу, розділ V спрямований передовсім на макро-рівень, на співробітництво на рівні України, держав-членів та ЄС, й охоплює не лише співробітництво в економічній сфері, а й у таких сферах як статистика, навколишнє середовище, наука та технології, туризм, зайнятість та соціальна політика, громадське здоров'я, освіта, навчання та молодь, культура, спорт тощо. Розділ IV УАЄС передбачає модернізацію національного законодавства з метою впровадження

вільної торгівлі між Україною та ЄС, а Розділ V – з метою законодавчого наближення регулювання відносин України та ЄС у різних сферах, що є обов’язковою передумовою подальшої євроінтеграції України. У літературі зазначається, що імплементація розділу V УАЄС «дасть змогу, по-перше, забезпечити більш поглиблене виконання положень Угоди щодо зони вільної торгівлі (тобто розділу IV - В.Ч.), оскільки сприятиме зближенню регуляторного середовища України та ЄС, а відтак – усуненню нетарифних торговельних бар’єрів, а по-друге – сприяти інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та європейського регуляторного простору в переважній більшості секторів економіки та суспільного життя України» [3, с. 15].

Положення УАЄС передбачають численну кількість актів права ЄС, відповідно до яких Україна повинна буде модернізувати своє законодавство. У літературі справедливо зазначається, що «обсяг *acquis* ЄС, які містяться в додатках до УАЄС (передусім у розділі щодо зони вільної торгівлі) і мають бути інкорпоровані в законодавство України, стане безпрецедентним для неї. Він ще не відповідатиме тому обсягу, який зазвичай беруть на себе країни-кандидати на вступ до ЄС, проте наблизатиметься до нього» [4, с. 187].

Аналіз тексту УАЄС дозволяє дійти до висновку про можливість розподілення масиву актів законодавства України у сфері ЗЕД, що підлягатимуть модернізації на дві великі групи:

- 1) акти законодавства, норми яких можуть регулювати як внутрішні господарські відносини, так і зовнішньоекономічні відносини;
- 2) акти законодавства, норми яких безпосередньо стосуються та регулюють виключно зовнішньоекономічні відносини.

Перша з вказаних груп передбачає модернізацію національного законодавства за наступними напрямками:

По-перше, регулювання зовнішньоекономічних операцій стосується **законодавства про державні закупівлі**, адже в останніх можуть брати участь іноземні суб’єкти господарювання. В УАЄС державним закупівлям присвячена глава 8 розділу IV, основна мета положень якої – ефективно, взаємне та

поступове відкриття відповідних ринків державних закупівель сторонами Угоди. Відповідно до ч.1 ст. 153 УАЄС Україна забезпечує поступове приведення існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність до *acquis* ЄС у сфері державних закупівель. Зазнає уваги вимога у ч.2 ст. 153 УАЄС при здійсненні адаптації щодо врахування не лише відповідних актів права ЄС, але й приділення належної уваги відповідному прецедентному праву Європейського Суду, що потребуватиме відповідної систематизації та вивчення практики вказаного судового органу.

Про зовнішньоекономічну спрямованість глави 7 розділу IV УАЄС («Державні закупівлі») свідчать й положення ч.3 ст. 154, відповідно до яких Україна зобов'язується надати доступ до процедур укладення контрактів компаніям Сторони ЄС - заснованим як в межах, так і поза межами України - згідно з національними правилами державних закупівель на умовах не менш сприятливих, ніж ті, що застосовуються до українських компаній.

Комплексно правове регулювання державних закупівель у ЄС, а також положення щодо державних закупівель в УАЄС досліджував І. В. Влялько. Вказаний вчений, зокрема, вказує на існування проблем щодо неповного врахування у національному законодавстві Директиви 2004/18/ЄС щодо процедури переговорів та конкурентного діалогу, щодо доцільності зменшення питомої ваги цінового критерію при визначенні найбільш економічно вигідної пропозиції на користь інших якісних критеріїв, зокрема, щодо захисту довкілля, використання місцевих ресурсів, соціальної політики, направлених на задоволення потреб, визначених у специфікації договору про закупівлю [див. : 5, с. 18]. Водночас при здійсненні модернізації у вказаній сфері слід враховувати, що «основний» акт ЄС у сфері державних закупівель – Директива 2004/18/ЄС з 18 квітня 2016 року втрачає чинність у зв'язку із прийняттям та набуття чинності Директиви 2014/24/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 26 лютого 2014 р. про публічні закупівлі та скасування Директиви 2004/18/ЄС.

З урахуванням назви Директиви 2014/24/ЄС слід внести зміни й до назви ЗУ «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 р. № 1197-VII, який доцільно було б іменувати «Про здійснення публічних закупівель», враховуючи й те, що замовником у договорі про закупівлю може виступати не лише суб'єкт державної, а й комунальної власності (орган місцевого самоврядування, комунальне підприємство).

Другий напрям *модернізації національного законодавства у цій сфері постає* у контексті захисту прав *інтелектуальної власності* відповідно до вимог, що містяться у главі 9 розділу IV УАЄС.

Серед проблем у вказаній сфері називаються: 1) невідповідність вимогам ЄС рівня захисту прав на інтелектуальну власність, що здійснюється відповідно до законодавства України [8, с. 17-18; 9, с. 81-83]; 2) існування певних розбіжностей у понятійно-категоріальному апараті норм національного законодавства порівняно зі статтями УАЄС [7, с. 81]; 3) відсутність у положеннях УАЄС норм, які б визначали правовий режим комерційних(фірмових) найменувань, що б могло б слугувати своєрідним орієнтиром для вітчизняних суб'єктів законодавчої ініціативи [7, с. 82] тощо.

Третім напрямом можна виділити *модернізацію національного конкурентного законодавства*. Відносинам у сфері конкуренції присвячена Глава 10 Розділу IV («Конкуренція») УАЄС, що включає в себе положення щодо антиконкурентних дій та злиття (частина 1), а також щодо державної допомоги (частина 2). Важливість конкурентного законодавства для сфери ЗЕД підтверджується й у літературі. Зокрема, Р. Кроче та Г. Стахеєва зазначають, що «значні покращення у праві конкуренції та запровадження контролю за державною допомогою суб'єктам господарювання призведуть до пожвавлення торгівлі, збільшення виробництва, інвестицій і створення рівних умов для всіх учасників торговельних відносин між Україною та ЄС [10, с. 304].

Серед окремих проблем у вказаній сфері називаються, зокрема: 1) обов'язок України імплементувати ст. 30 Регламенту ЄС 1/2003 та ст. 20 Регламенту 139/2004, що стосуються обов'язку Антимонопольного комітету

України публікувати всі свої рішення щодо контролю за концентраціями та узгодженими діями між суб'єктами господарювання, що може негативним чином відобразитись на захисті законних інтересів та комерційної таємниці суб'єктів господарювання, яких відповідне рішення стосується (10, с. 308-309); 2) проблеми, пов'язані із наявністю прогалин в українському законодавстві щодо надання т.з. «блокових виключень» на узгоджені дії для вертикальних угод між суб'єктами господарювання, що не відповідає праву ЄС та вимогам УАЄС [11, с. 128] 3) проблеми, пов'язані із обмеженням державної підтримки відповідно до УАЄС, що може негативним чином відобразитись на функціонування окремих галузей економіки України як-от вугільна, авіаційна та суднобудівельна галузь [12, с. 14].

Стаття 32 УАЄС присвячена такому засобу державної допомоги як експортні субсидії. Відповідно до вказаної статті, після набрання чинності УАЄС жодна Сторона не повинна зберігати в силі, запроваджувати або відновлювати експортні субсидії або інші заходи еквівалентної дії щодо сільськогосподарських товарів, призначених для продажу на території іншої Сторони. Як справедливо зазначає О. Терещенко «оскільки Україна наразі не використовує експортних субсидій, то важливішим є скасування експортних субсидій з боку ЄС на сільськогосподарські товари, які експортуються в Україну, що дасть змогу усунути фактор недоброчесної конкуренції» [18].

Четвертим напрямом *модернізації правового режиму ЗЕД на виконання УАЄС виступає національне податкове законодавство*. Наближення до законодавства ЄС у цьому контексті визначено у главі 4 розділу V УАЄС та відповідному Додатку XXVIII. Важливість змін у цій сфері впливає з того, що податкова політика держави здатна істотно поживити зовнішньоекономічні операції.

Окремі правові аспекти оподаткування у контексті євроінтеграції України досліджували такі вчені, як Х. П. Ярмачі [13], М. В. Кармаліта [14], К. В. Ященко [15] тощо. Однією з останніх комплексних міжнародно-правових робіт у вказаній сфері є кандидатська дисертація О. В. Лепетюка, присвячена

правовому забезпеченню співробітництва України з Європейським Союзом та його державами-членами у сфері прямого оподаткування [16].

Серед проблем у вказаній сфері, пов'язаних з УАЄС, називаються, наприклад, некоректний переклад та невідповідність використаної термінології за змістом (ст. 473, п. «iii»), примітки до пп. «f» п. 2 ст. 141 УАЄС), посилання на модельні акти ОЕСР, статус яких залишається невизначеним в рамках вітчизняної правової системи (п. 2 ст. 127 УАЄС), можливість тлумачення невизначених у договорі термінів та концепцій відповідно до законодавства договірних сторін (примітка до пп. «f» п. 2 ст. 141 УА) [16, с. 12].

П'ятим напрямом *модернізація законодавства у сфері ЗЕД виступає зміна порядку оцінки відповідності продукції та технічних регламентів*. Зокрема, відповідно до ч.1 ст. 56 УАЄС Україна вживає необхідних заходів з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС та зобов'язується дотримуватися принципів та практик, викладених в актуальних рішеннях та регламентах ЄС.

Відсутність уніфікованої законодавчої бази з регламентації якості продукції створює технічні бар'єри у зовнішній торгівлі, чому присвячена окрема Угода СОТ про технічні бар'єри у торгівлі (посилання на яку міститься в УАЄС). Не випадково у літературі зазначається, що «головними перешкодами торгівлі з ЄС є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри у торгівлі – вимоги до безпечності та якості продукції, її характеристик, процедури оцінки відповідності» [17, с. 184].

З урахуванням наведеного Україні необхідно буде модернізувати своє національне законодавство:

- 1) відповідно до Рішення Європейського Парламенту і Ради № 768/2008/ЄС від 9 липня 2008 року про загальну структуру (систему) маркетингу продукції та анулювання Рішення Ради № 93/465/ЄЕС та Регламент Європейського Парламенту і Ради № 765/2008/ЄС від 9 липня 2008 року про встановлення вимог для акредитації і ринкового нагляду, що стосується

торгівлі продукцією, та анулювання Регламенту (ЄЕС) № 339/93 (як це прямо зазначено у примітці до ч.1 ст. 56 УАЄС).

2) з врахуванням Додатку III до УАЄС імплементувати у національне законодавство відповідні положення *acquis* ЄС (як того вимагає ч.2 ст. 56 УАЄС). Цей Додаток має назву «Список законодавства для адаптації із зазначенням термінів для його здійснення». Водночас, не зважаючи на назву конкретних актів законодавства України, зазначений Додаток III містить лише напрями його вдосконалення у сфері стандартизації. Законодавство, яке необхідно адаптувати, відповідно до цього Додатку, розподілене на *горизонтальне (рамкове) законодавство* (яке включає у себе такі напрями як загальна безпека продукції; встановлення вимог для акредитації та ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією; загальна структура (система) маркетингу продукції; одиниці виміру; відповідальність за дефектну продукцію) та *вертикальне (галузеве) законодавство* (яке містить окремі механізми, продукцію, національні акти у сфері стандартизації щодо яких підлягають адаптації: машини, обладнання, що працює під тиском, ліфти тощо).

Отже, для модернізації національного законодавства у сфері ЗЕД необхідно:

1) співвіднести діючі закони у сфері стандартизації в Україні з відповідними нормативно-правовими актами ЄС – щодо адаптації горизонтального (рамкового) законодавства (зокрема, необхідно проаналізувати такі національні закони як ЗУ «Про стандартизацію», ЗУ «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», ЗУ «Про підтвердження відповідності», ЗУ «Про загальну безпечність нехарчової продукції», ЗУ «Про безпечність та якість харчових продуктів», ЗУ «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» тощо);

2) співвіднести конкретні документи-стандарти, що затверджені на рівні нормативно-правових актів, щодо окремих видів продукції, механізмів з відповідними документами з ЄС - щодо адаптації вертикального галузевого законодавства (наприклад, відповідно до ч.4 ст. 9 ЗУ «Про технічні регламенти

та оцінку відповідності» технічні регламенти затверджуються законами, актами Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади; наприклад, постановою КМУ від 22 квітня 2009 р № 465 був затверджений Технічний регламент ліфтів, що повинен бути підданий аналізу у контексті адаптації національного законодавства).

Деякі кроки у вказаному напрямі на національному рівні вже були зроблені. Зокрема, з 3 січня 2015 р. діє нова редакція ЗУ «Про стандартизацію», що передбачає приведення національної системи стандартизації у відповідність з європейською моделлю, визначено національний орган стандартизації (утворення якого передбачено Угодою), функції якого покладено на ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» тощо [Див. : 19] Окремі аспекти модернізації законодавства з оцінки відповідності та технічних регламентів відповідно до положень УАЄС досліджувала І. А. Березовська у відповідній науковій статті [17].

Поряд із зазначеними загальними напрямами модернізації законодавства України, що впливають на зовнішньоекономічні відносини, необхідно виділяти також специфічні заходи щодо імплементації положень УАЄС, що безпосередньо стосуються та регулюють виключно зовнішньоекономічні відносини. Йдеться, про модернізацію а) митного законодавства, зокрема зменшення або скасування ввізного (імпортного – В. Ч.) мита сторонами відповідно до Додатку 1-А до Угоди; б) 2) національного законодавства щодо застосування захисних бар'єрів у торгівлі відповідно до Глави 2 Розділу IV УФЄС; в) законодавства щодо нетарифних заходів регулювання ЗЕД, зокрема, відповідно до ст. 35 УАЄС; г) законодавства щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів у зовнішній торгівлі відповідно до глави 4 Розділу IV Угоди; д) законодавства щодо транскордонного надання послуг відповідно до частин 3 глави 6 розділу IV, частини 4 глави 6 розділу IV, а також підрозділів 3-7 глави 6 розділу IV УАЄС; е) законодавства щодо зовнішньоекономічної інвестиційної діяльності, відокремлене регулювання щодо якого у УАЄС

відсутнє, але відповідні положення простежуються у багатьох нормах УАЄС (наприклад, у ч. 2 глави 6 розділу IV, ч.1 ст. 88, положення глави 13 розділу V Угоди) тощо. Разом із тим, розгорнута характеристика цих напрямів модернізації потребує окремого дослідження.

Висновки. Визначення напрямів модернізації національного законодавства у сфері ЗЕД у контексті імплементації положень УАЄС дозволяє дійти до висновку про необхідність внесення істотних змін до діючих нормативно-правових актів у різних сферах, що вимагатиме поєднання зусиль науковців та бізнес-середовища. Подальші дослідження у вказаній сфері можуть полягати, по-перше, у теоретичному визначенні та співвідношенні понять «адаптація», «гармонізація», «уніфікація» та «наближення» як форми модернізації національного законодавства до права ЄС, по-друге, у наданні конкретних пропозицій щодо внесення змін до конкретних нормативно-правових актів України, що регулюють окремі види зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (реєстр № 0098 від 15.09.2014 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52170&pf35401=313051>
2. Король В. І. Правове забезпечення регіональних зовнішньоекономічних стратегій України / Володимир Іванович Король : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (12.00.04). – К., 2013. – 457 с.
3. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ : EU-Ukraine Association agreement guideline for reforms / упоряд. О. Сушко та ін. Б.М. : Ін-т Євро-Атлантичного співробітництва, 2012. – 115 с.
4. Трюхан В. Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна-ЄС / Вадим Трюхан // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України* : Наук. журнал. – 2011. – № 3. – С. 184-193.

5. Влялько І.В. Правове регулювання державних закупівель в ЄС: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / І.В. Влялько ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2009. — 20 с. — укр.
6. Влялько І. В. Проект Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: аналіз правовідноси та положень щодо врегулювання державних закупівель / І. Влялько // Право України* : Юрид. журн. – 2013. – № 6. – С. 136-144.
7. Михайлюк Г. О. Шляхи імплементації стандартів щодо прав інтелектуальної власності, зокрема права комерційних позначень, в контексті угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Г. О. Михайлюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 7. – С. 78-84.
8. Муравйов В. І. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Віктор Муравйов, Наталія Мушак // Віче : Теорет. і громадсько-політ. журнал. – 2013. – № 8. – С. 12-18.
9. Олефір А. О. Правове регулювання інтелектуальної власності й інноваційних відносин в Угоді про Асоціацію України та ЄС / Андрій Олефір // Теорія і практика інтелектуальної власності : Науково-практичний журнал. – 2014. – № 5. – С. 79-94.
10. Кроче Р. Реформа права конкуренції та державної допомоги у світлі Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, її значення для бізнесу / Р. Кроче, Г. Стахеєва // Право України : Юрид. журн. - 2013. - № 11. – С. 303-317.
11. Смирнова К. В. Правові режими угод в антимонопольному праві Європейського Союзу: досвід для України / К. В. Смирнова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - № 4. - С. 121-128.
12. Оценка влияния Соглашения об ассоциации/ЗСТ между Украиной и ЕС на экономику Украины [Электронный ресурс] // Институт экономики и прогнозирования НАН Украины. – Режим доступа: http://f.ief.org.ua/summary_rus.pdf
13. Ярмакі Х. П. Адаптація податкового законодавства України до законодавства Європейського Союзу // Актуальні проблеми економічної безпеки та митної політики України : В ... т. : [Зб. наук. праць]. – Міжнародна науково-практична конференція (3-я, 17 жовтня 2008 р., Дніпропетровськ): Т. 1 . 2008 . - С. 453-457.
14. Кармаліта, М. В. Шляхи зближення національної системи податкового законодавства із сучасною європейською системою права / М. В. Кармаліта // Збірник наукових праць : Тези доп. і наук. ст. учасників круглих столів ... 2011 . – С. 197-200.
15. Яценко, К.В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством європейських співтовариств про непряме оподаткування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / К.В. Яценко ; Київ. нац. економічний ун-т. К., 2005. – 20 с.

16. Лепетюк О. В. Правове забезпечення співробітництва України з Європейським Союзом та його державами-членами у сфері прямого оподаткування : автореферат дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 – міжнародне право / О. В. Лепетюк – О., 2015. - 19 с.

17. Березовська І. А. Гармонізація законодавства України щодо технічних стандартів з правом Євросоюзу в контексті Угоди про асоціацію / І. А. Березовська // Право України. – 2013. – № 8. – С. 184-200.

18. Терещенко О. Аналіз ключових положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у торговельній сфері [Електронний ресурс] / О. Терещенко // Юридична газета online. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/analiz-klyuchovih-polozhen-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-es-u-torgovelniiy-sferi.html>

19. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (вересень 2014 р. – січень 2015 р.) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/247974786/AA_impl_report_02_2015_GOEI.pdf